

STANISŁAWA TUCHOLSKA
Lublin

POZIOM EMPATII A OBRAZ SIEBIE

Problematyka empatii podejmowana jest na gruncie estetyki, socjologii, psychologii i pedagogiki od prawie 100 lat. Wyrosła z filozofii, a ściślej zapoczątkowana została w 1897 r. przez Lippsa, który pisząc o percepcji estetycznej i ocenie wprowadził termin *Einführung* (wzucie się). Wzucie się, zdaniem Lippsa, daje człowiekowi możliwość doświadczenia piękna tkwiącego w przedmiocie.

Niemiecki termin *Einführung* został przetłumaczony przez E. Titchenera w 1910 r. na język angielski jako *empathia* i wprowadzony na stałe do literatury psychologicznej. Od tego czasu obserwuje się dynamiczny rozwój tego pojęcia, który zaowocował powstaniem wielu różnych w treści definicji i koncepcji. Definicje te można uporządkować według kryterium psychologicznego w co najmniej trzy grupy (Goldstein, Michaels 1985; Keefe 1976; Knowska 1986; Rembowski 1989; Wilkinson 1992). Pierwszą grupę stanowią te definicje, które akcentują komponent emocjonalny, drugą kognitywny. Do trzeciej grupy wchodzi te definicje, które traktują oba składniki komplementarnie ujmując empatię jako zespół emocjonalno-poznawczy, najczęściej włącza się tu również element behawioralny, jakim jest zdolność komunikowania. Wtedy *empathia* obejmuje komponenty afektywno-kognitywno-behawioralne. Rys historyczny rozwoju tego pojęcia wskazuje, że stosunkowo wcześniej pojawiły się definicje, które zakładały, iż istotą empatii jest emocjonalne reagowanie na przeżycia drugiego człowieka (Goldstein, Michaels 1985; Wispe 1986).

Przykładem akcentowania emocjonalnego aspektu empatii jest pogląd D. Watsona (1938), który określa ją jako proces emocjonalnego wczuwania się w drugą osobę. Podobnie E. Stotland (1969 s. 274) definiuje empatię jako „emocjonalną reakcję na spostrzegane emocjonalne doświadczenie innych”.

Warto podkreślić, iż do tak pojmowanego pojęcia empatii nawiązuje tradycyjna psychoanaliza, traktując ją jako konsekwencję mechanizmu identyfikacji (por. Rembowski 1989).

Autorzy, prezentujący drugie z wymienionych stanowisk, odwołują się głównie do poznawczych procesów człowieka. To podejście zapoczątkował G. Mead (1934) dodając do wcześniej akcentowanego w empatii aspektu emocjonalnego komponent kognitywny – „zdolność zrozumienia”. Zwolennicy tego podejścia utożsamiają empatię z „trafnym rozumieniem reakcji innych osób” (por. Skarżyńska 1981). H. Borke (1973 s. 102) określa empatię jako „zdolność spostrzegania świata z perspektywy innych”, zaś R. Dymond (1949 s. 127) mówi o „wyobrażeniowym przeniesieniu siebie w myślenie, uczucia i działanie drugiej osoby i ustrukturalizowanie świata na jej sposób”.

Akcentowanie w empatii łącznie źródeł emocjonalnych i poznawczych jest charakterystyczne dla trzeciej grupy definicji, przy czym często dodaje się jeszcze do powyższych członów komponent behawioralny.

Empatię traktuje się tu jako proces obejmujący nie tylko zrozumienie emocjonalnego świata drugiego człowieka, ale również umiejętność zakomunikowania tego zrozumienia. Empatia dla zwolenników tego stanowiska znaczy „komunikowanie swojego zrozumienia” (Rogers 1975) lub „odkrywanie i opisywanie” (Danish, Kagan 1971) bądź też „umiejętność komunikowania emocjonalnego zrozumienia” (Truax, Carkhuff 1967). W podejściu tym widoczne jest odchylenie od traktowania empatii jako zjawiska intrapsychicznego na rzecz podkreślenia jej interpersonalnego charakteru. D. Macarov (1978), a za nim A. Goldstein i G. Michaels (1985) ustosunkowując się do proponowanych w literaturze definicji empatii podkreślają, że pojęcie to staje się coraz bardziej pojemne. Uważają, że optymalną definicją byłaby taka, która uwzględniałaby wszystkie trzy aspekty: afektywny, kognitywny, komunikacyjny. Definicja taka winna zawierać następujące treści:

- podejmowanie ról drugiego człowieka, widzenie świata tak, jak on to widzi i doświadczenie jego uczuć;
- umiejętność szybkiego odczytywania niewerbalnych komunikatów i właściwe interpretowanie leżących u ich podstaw uczuć;
- wyrażanie troski o drugiego lub szczerze dążenie do zrozumienia go w sposób nieoceniający, bądź też wspieranie go.

Dążenie do konsensusu odnoszącego się do źródeł empatii jest sprawą istotną i postulowane jest przez wielu autorów. Podkreślają oni, że empatia jest procesem złożonym i obejmuje wczuwanie się, postrzeganie oraz rozumienie stanu psychicznego innej osoby i ma charakter rozwojowy.

Zapoczątkowane przez Titchenera (1910) prace nad empatią w psychologii zostały wyraźnie zintensyfikowane w latach pięćdziesiątych. Równolegle do rozważań koncepcyjnych prowadzone były badania empiryczne empatii, możliwe głównie dzięki konstruowanym nowym narzędziom badawczym. Stosunkowo

szeroki nurt tych badań skoncentrowany był na poszukiwaniu związków między empatią a różnymi cechami osobowości, bądź takimi zmiennymi, jak płeć czy kolejność urodzenia.

Przeprowadzone badania dosyć jednoznacznie wskazują, że osoby płci żeńskiej charakteryzują się większymi zdolnościami w zakresie empatii (Feshbach 1975; Feshbach 1982; Hanson, Mullis 1985; Hoffman 1977; Kalliopuska 1983; Rembowski 1989). M. Hoffman (1977) wyjaśniając to zjawisko odwołuje się do tradycji kulturowych i podkreśla, że w procesie socjalizacji dziewcząt zwraca się uwagę na kształtowanie takich cech, jak zdolność współodczuwania, współczucie, tkliwość i wrażliwość. U chłopców natomiast kształtuje się cechy instrumentalne takie, jak rządzenie, skuteczność w osiąganiu celów, rozwiązywanie problemów.

W badaniach nad empatią głównie u dzieci i młodzieży podjęto problem związku między poziomem empatii a kolejnością urodzenia (Kalliopuska 1984; Stotland 1963; Stotland i in. 1971). Uzyskiwane wyniki nie zawsze okazywały się zgodne. Większość badań wskazywała na to, że poziom empatii nie różni się z uwagi na kolejność urodzenia.

Przeprowadzono cały szereg interesujących badań nad korelacją między empatią a rozwojem moralnym jednostki, czy też empatią a poziomem religijności, która stanowi istotne źródło moralności (Curtis i in. 1988; Eisenberg-Berg, Mussen 1978; Ellison 1992; Kalliopuska 1983; Roe 1980; Shelton, McAdams 1990; Warner 1989). Badania wyraźnie wskazują, iż zdolność do empatii łączy się z wyższym poziomem oceny moralnej (Kalliopuska 1983), z wyższą postawą moralną i bardziej demokratyczną orientacją polityczną (Shelton, McAdams 1990), z głębszą internalizacją norm moralnych i religijnych (Ellison 1992), czy większą dojrzałością moralną (Curtis i in. 1988). Z badań Ellisona wynika, iż respondenci, dla których religia stanowiła istotne źródło moralności są bardziej serdeczni, otwarci, życzliwi i współczujący. Autor podobnie jak inni podkreśla dużą rolę internalizacji norm moralnych i wartości religijnych dla rozwoju takich cech, jak uprzejmość i wrażliwość na drugiego człowieka.

Szeroki nurt badań prowadzony jest nad ustaleniem relacji pomiędzy empatią a zdolnościami twórczymi (Allgood 1991), samoaktualizacją i poczuciem satysfakcji życiowej (Kalliopuska 1992), ekstrawersją i uspołecznieniem (Hogan 1969), wybranym kierunkiem studiów (Rembowski 1989), poziomem agresji (Feshbach, Feshbach 1969) czy poziomem przystosowania emocjonalnego (Straker, Jacobson 1981). Przeprowadzone badania ukazują osoby empatyczne jako raczej ekstrawertywne, uspołecznione, nieagresywne. Relacja między zdolnościami twórczymi a empatią jest bardziej złożona i nie zawsze wskaźniki korelacji choć pozytywne są statystycznie istotne (Goldstein i in. 1985). Zdaniem G. All-

porta (1961) empatia koreluje z inteligencją, wrażliwością estetyczną, otwartością na doświadczenie, łatwością w upodobnieniu się do innych, zdolnością do wglądu oraz intraceptywnością.

Wśród dotychczas prowadzonych badań brak jest takich, które zorientowane byłyby na poszukiwanie związku między empatią a obrazem siebie. Należy oczekiwać, że obraz siebie stanowiący system poglądów, wyobrażeń i postrzeżeń dotyczących własnej osoby i będący dynamiczną strukturą wyznaczającą w dużym stopniu kierunek działania jednostki oraz jej relacje z innymi, środowiskiem i życiem w ogólności będzie współzależny z poziomem empatii.

Ujęcie zależności między empatią a obrazem siebie u dziewcząt w okresie adolescencji będzie przedmiotem dalszej części artykułu.

I. METODY

W badaniach własnych wykorzystano dwie metody psychologiczne: Kwestionariusz Empatii A. Mehrabiana i W. A. Epsteina oraz Test Przymiotników (ACL) H. G. Gougha i A. B. Heilbruna.

Kwestionariusz Mehrabiana i Epsteina (1972) jest metodą samoopisu. Autorzy przy jej konstrukcji nawiązywali do znanych skal badających empatię, m.in. Kerra (1947), Dymond (1950) czy Hogana (1969) oraz do tych prac i badań, które uwzględniały aspekt emocjonalny. Mehrabian i Epstein ujmują empatię jako zdolność do wyobrazeniowego umieszczenia siebie w miejscu drugiej osoby oraz przeżywania i rozumienia reakcji emocjonalnych zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Empatia jest tu rozumiana jako „afektywne podejmowanie roli drugiego człowieka”. Zdaniem Rembowskiego (1989) autorzy ci wyakcentowali oba komponenty – zarówno emocjonalny, jak i poznawczy. Przy czym aspekt emocjonalny ma w tej koncepcji większe znaczenie niż aspekt poznawczy.

Metoda składa się z 33 twierdzeń dotyczących różnych sytuacji, na które badany ma zareagować zgodnie ze swoim poziomem wrażliwości. Narzędzie to pozwala oszacować ogólne nasilenie empatii osoby badanej. Można również poszczególne itemy testu uporządkować w podskale ujmując różne jej aspekty.

Oto niektóre z twierdzeń kwestionariusza:

- Denerwują mnie ludzie litujący się nad sobą.
- Jestem skłonny do uczuciowego angażowania się w problemy osób bliskich.
- Otoczenie ma duży wpływ na moje nastroje.
- Wczuwam się w przeżycia bohaterów powieści.

Kwestionariusz Mehrabiana i Epsteina jest aktualnie najczęściej stosowaną techniką samoopisu w badaniach nad empatią.

W prezentowanych poniżej badaniach wykorzystano polską wersję kwestionariusza w opracowaniu Z. Kłosiewicz (1981).

Do badań obrazu siebie wykorzystano Test Przymiotników (ACL) H. G. Gougha i A. B. Heilbruna w wersji z 1980 r. (Gough, Heilbrun, 1983). Tworzy go lista 300 przymiotników pozwalająca w naturalny sposób scharakteryzować siebie i innych. Wszystkie przymiotniki są ujęte w 37 skal, które uporządkowano w 5 następujących grup:

1) *Skała modus operandi* obejmujące pierwsze cztery skale testu pełnią funkcję kluczy kontrolnych i pozwalają ująć ogólne ustosunkowanie do siebie i do badania (Skale 1-4);

2) *Skała potrzeb*. Ta część testu składa się z 15 skal nawiązujących do koncepcji potrzeb Murraya. Służą one do określenia osobowościowych korelatów wybranych potrzeb (Skale 5-19);

3) *Skała tematyczna*. Wchodzi tu 9 skal ujmujących różne aspekty lub komponenty zachowań interpersonalnych, które są ważne dla opisu osobowości (Skale 20-28);

4) *Skała Analizy Transakcyjnej*. Tworzy je 5 skal opracowanych na podstawie Berne'a koncepcji analizy transakcyjnej. Skale te mają na celu ujęcie zachowań i funkcjonowania interpersonalnego związanych z podstawowymi stanami ego (Skale 29-33);

5) *Skała Oryginalności - Inteligencji*. Ostatnią część stanowią 4 skale ujmujące twórczość, oryginalność, inteligencję, które według koncepcji Welsha są strukturalnymi wymiarami osobowości (Skale 34-37).

W badaniach wykorzystano test do opisu realnego obrazu siebie badanych (Jaki jestem).

Z racji braku polskiej normalizacji metody przeliczenia wyników surowych dokonano na podstawie norm amerykańskich.

II. OSOBY BADANE

Z uwagi na stwierdzoną w licznych badaniach współzależność między empatią a zmienną płci próbka badanych była jednorodna. Badaniami objęto 150 dziewcząt, uczennic liceum, w wieku 17-19 lat.

Do wyodrębnienia grup eksperymentalnych wykorzystany został Kwestionariusz Empatii. Kryterium doboru grup stanowiły wyniki surowe wskaźnika

ogólnego. Ich statystyczna analiza metodą średniej arytmetycznej ($M = 21,03$) i odchylenia standardowego ($SD = 3,36$) pozwoliła wyodrębnić grupy eksperymentalne: grupę 34 osób o wysokiej empatii (grupa WE), które uzyskały wyniki powyżej jednego odchylenia standardowego od średniej, oraz grupę 28 osób o niskiej empatii (grupa NE), które uzyskały wyniki poniżej jednego odchylenia standardowego od średniej.

W celu ujęcia cech osobowości charakterystycznych dla osób obu grup eksperymentalnych poddano analizie ich wyniki w 37 skalach Testu Przymiotników bazujących na realnym obrazie siebie badanych.

III. WYNIKI

Uzyskane w Teście Przymiotników wyniki wyodrębnionych grup eksperymentalnych zawiera tabela 1 i obrazują je profile na wykresie 1. Analiza wyników odnoszących się do realnego obrazu siebie grup NE i WE ujawnia, iż największe różnice wystąpiły w skalach potrzeb (skale 5-19) oraz w skalach tematycznych (skale 20-28). Większość z tych różnic sugeruje rozbieżność w kierunkach potrzeb i dążeń osób z badanych grup.

Analiza statystyczna uzyskanych danych wskazuje, że pomiędzy grupami NE i WE statystycznie istotne różnice ($p < .05$) wystąpiły w 10 skalach, zaś w 4 następnym ujawnione różnice choć znaczne, nie osiągnęły poziomu statystycznej istotności i sugerują tylko pewne tendencje odnośnie do kierunku zmian.

Badania ujawniają, że w porównaniu z grupą NE osoby z grupy WE różnią się statystycznie istotnie w następujących skalach: potrzeba rozumienia siebie i innych (Int), potrzeba opieki nad innymi (Nur), potrzeba ekspozycji siebie (Exh), potrzeba autonomii (Aut), potrzeba wsparcia ze strony innych (Suc), potrzeba upokorzenia (Aba), potrzeba podporządkowania (Def), osobowości twórczej (Cps), kobiecości (Fem), niezależnego dziecka (FC). Ujawniły się ponadto różnice, które nie osiągnęły statystycznej istotności w następujących skalach: potrzeba dominacji (Dom), potrzeba kontaktów heteroseksualnych (Het), idealny obraz siebie (Iss), przystosowanie osobiste (P-Adj).

Tab. 1. Wyniki grupowe w ACL osób o niskim poziomie empatii (NE) i wysokim poziomie empatii (WE)

	Skale	NE		WE		t	p.u.
		M	SD	M	SD		
Skale modus operandi							
1.	No Ckd	45.43	10.48	42.24	8.90	1.30	n.i.
2.	Fav	44.36	9.38	45.76	8.60	-.62	n.i.
3.	Unfav	52.71	9.38	52.76	11.19	-.02	n.i.
4.	Com	36.86	10.00	37.94	6.47	-.52	n.i.
Skale potrzeb							
5.	Ach	46.29	9.40	45.44	7.23	.39	n.i.
6.	Dom	48.82	7.97	45.62	8.84	1.48	n.i.
7.	End	48.54	9.62	48.35	10.24	.07	n.i.
8.	Ord	47.11	10.02	47.06	10.09	.02	n.i.
9.	Int	40.75	7.73	49.56	8.33	-3.82	.001
10.	Nur	43.75	8.67	51.15	8.31	-2.95	.001
11.	Aff	47.29	9.84	47.09	8.20	.09	n.i.
12.	Het	50.54	8.91	47.21	8.22	1.59	n.i.
13.	Exh	56.54	7.47	51.15	8.65	2.11	.05
14.	Aut	56.25	8.64	49.59	7.90	3.17	.001
15.	Agg	51.89	8.45	48.74	9.25	1.39	n.i.
16.	Cha	45.82	7.34	43.00	8.03	1.43	n.i.
17.	Suc	51.00	7.47	55.76	8.93	-2.25	.02
18.	Aba	46.61	8.74	54.09	11.35	-2.86	.01
19.	Def	47.36	8.10	51.94	7.56	-2.30	.02
Skale tematyczne							
20.	Crs	47.00	7.91	45.65	7.64	.68	n.i.
21.	S-Cn	47.04	10.41	49.47	8.94	-.99	n.i.
22.	S-Cfd	51.46	11.02	48.76	8.86	1.07	n.i.
23.	P-Adj	41.00	8.11	43.59	7.07	-1.64	n.i.
24.	Iss	51.79	8.82	48.03	10.17	1.53	n.i.
25.	Cps	50.29	6.30	46.76	6.97	2.07	.05
26.	Mls	40.11	8.24	42.56	7.40	-1.23	n.i.
27.	Mas	48.61	7.92	49.24	7.85	-.31	n.i.
28.	Fem	43.25	9.54	51.12	7.15	-3.31	.001

Skale analizy trans.							
29.	CP	51.18	6.55	50.97	9.55	.10	n.i.
30.	NP	46.04	8.92	46.85	9.10	-.36	n.i.
31.	A	44.82	8.14	43.38	6.98	.75	n.i.
32.	FC	51.89	6.88	46.41	8.05	2.85	.01
33.	AC	53.29	7.28	54.88	7.95	-.82	n.i.
Skale oryg.i intel.							
34.	A-1	48.32	8.00	47.38	8.03	.46	n.i.
35.	A-2	50.39	12.10	52.68	9.87	-.82	n.i.
36.	A-3	51.32	10.34	51.47	9.79	-.06	n.i.
37.	A-4	49.36	8.77	50.76	6.28	-.74	n.i.

Jak już zaznaczono największe różnice międzygrupowe wystąpiły w skalach potrzeb. Struktura skupieniowa testu ACL (Juros, Oleś 1990) grupuje te skale w 4 następujące skupienia:

A – Potrzeby związane z realizacją celów i dążeń w życiu: End, Ord, Ach, Dom;

B – Potrzeby związane z dobrymi i nasyconymi pozytywnymi emocjami kontaktami interpersonalnymi: Aff, Nur, Int, Het.

C – Potrzeby związane z ekspresją siebie i dążeniem do znaczenia oraz przewagi nad innymi ludźmi: Aut, Agg, Exh, Cha;

D – Potrzeby związane z podporządkowaniem, zależnością, poszukiwaniem bezpieczeństwa i akceptacji w kontaktach interpersonalnych: Suc, Aba, Def.

Ujmowane w badaniach różnice międzygrupowe dotyczą głównie potrzeb z grupy B i D oraz częściowo C. W konfiguracji skal osób NE dominującymi potrzebami (z wyjątkiem Cha) są te, które wiążą się z ekspresją siebie i dążeniem do znaczenia oraz przewagi nad innymi ludźmi. Zaś najmniej nasilone są potrzeby dobrych, nasyconych pozytywnymi emocjami, kontaktów interpersonalnych. Natomiast w profilu osób z grupy WE przy przeciętnym nasileniu większości potrzeb wyraźnie podwyższone i dominujące są potrzeby związane z podporządkowaniem, zależnością, poszukiwaniem bezpieczeństwa i akceptacji w kontaktach interpersonalnych. Należy również zauważyć, że statystycznie istotne różnice między badanymi obu grup dotyczą właśnie tych skal.

Bardziej szczegółowa analiza psychologiczna uzyskanych wyników wskazuje, iż osoby badane z grupy NE w porównaniu z badanymi grupy WE cechują się większą skłonnością do działania niż refleksji. Mają duże braki w zakresie rozumienia siebie i innych. Wykazują oznaki zniecierpliwienia wobec otoczenia

i mają mniejszą odporność na stres i traumę (Int). Są pomysłowe, ale mało wrażliwe na potrzeby i pragnienia innych ludzi. Unikają bliskich więzi, a w kontaktach przejawiają postawę obronną (Nur). W relacjach interpersonalnych są egocentryczne, a nawet narcystyczne i dążą do zwracania na siebie uwagi. Są śmiałe i pewne siebie. Przedmiotem ich działania jest zaspokajanie własnych potrzeb i załatwianie własnych interesów nawet kosztem innych ludzi. Zachowanie ich może być manipulacyjne (Exh). Są autonomiczne w sposobie myślenia i działania. Przez innych spostrzegane są jako egoistyczne i uparte (Aut). Duża pewność siebie współwystępuje u nich z obojętnością na uczucia innych. Niechęć do konformizmu łączy się z poczuciem samowystarczalności, zaufaniem do siebie, przekonaniem o własnej wartości i dużymi ambicjami. Lubią współzawodnictwo, podejmowanie ryzyka i pokonywanie rywali (Aba, Suc, Def).

Istotne statystycznie różnice w skalach Cps, Fem, FC, czy też nie osiągnące istotności różnicy statystycznej, ale widoczne rozbieżności w wynikach P-Adj i Iss wskazują na to, że osoby z grupy NE są ekspansywne i spontaniczne oraz niezależne i trzymające innych na dystans. Są krytykanckie, a czasami nawet zawzięte (Fem). Nie przejawiają skłonności do wyrzeczeń, samoopanowania czy odraczania gratyfikacji (FC). Są aktywne, skuteczne w osiągnięciu celów, ale mało sympatyczne (Iss).

Natomiast osoby z grupy WE w porównaniu z badanymi grupy NE charakteryzują się większą naturalnością i taktem, a ich usposobienie można określić jako współczujące i podtrzymujące (Nur). W kontaktach z innymi nie koncentrują się na eksponowaniu swojej osoby i nie zabiegają o przyciąganie uwagi innych (Exh). Wewnętrznie złożone i subtelne nie czują się wystarczająco mocne, by zmagać się ze stresem i przeciwnościami. Innych uważają za silniejszych i bardziej skutecznych w działaniu. Siłę do pokonywania trudności czerpią z satysfakcjonujących kontaktów z innymi. Wierzą, czasami przesadnie, w prawość i dobroć innych ludzi (Suc). Nie oczekują zbyt wiele dla siebie, unikają konfliktów i konfrontacji. Stosunkowo łatwo pełnią role podrzędne i chętnie usuwają się w cień. Nie mają tendencji przypisywania sobie zasług i nie żądają uznania i gratyfikacji ze strony innych (Aba). Są skromne i cierpliwe. Kompromis czy uległość nie pociągają u nich utraty poczucia godności. W kontaktach z innymi nie dążą do zwycięstw, lecz preferują spokój i anonimowość (Def). Nie są przedsiębiorcze, ryzykanckie i nadzbyt ekspresywne (Cps). Są względnie pogodne, ciepłe, budzące zaufanie. Cenią sobie bliskość, a przez otoczenie odbierane są jako chętne do współpracy i umiejące się wczuwać (Fem). Są raczej rozważne, umiarkowane i sumienne w kontaktach. Spostrzegane są jako jednostki skłonne do wyrzeczeń i odraczania gratyfikacji swoich potrzeb (FC). Szczególnego wyakcentowania wymaga konfiguracja wyników badanych dziew-

czął w skalach potrzeb związanych z dobrymi, nasyconymi pozytywnymi emocjami, kontaktami interpersonalnymi, głównie zaś w skalach Int i Nur. U osób z niską empatią wyniki w tych skalach są znacząco obniżone i wskazują na braki w zakresie rozumienia siebie i innych oraz na tendencję do unikania bliskich więzi. Natomiast u badanych o wysokim poziomie empatii wyniki, choć znacząco wyższe, utrzymują się na poziomie średnich i przemawiają za umiarkowaną autoanalizą, za wewnętrzną złożonością, ale nieskomplikowaniem i sugerują chęć wspierania potrzebujących bez zbędnego ugrzecznienia i sztuczności.

*

Uzyskane dane w badaniach własnych wskazują, że poziom empatii jest zmienną współzależną z obrazem siebie. Osoby z grupy o niskiej empatii (NE) i osoby z grupy o wysokiej empatii (WE) wykazują zróżnicowanie w realnym obrazie siebie, szczególnie w obszarze skal ujmujących potrzeby i dążenia.

Analiza statystyczna i psychologiczna wyników wskazuje, iż osoby o niskim poziomie empatii (NE) charakteryzują się dużą pewnością siebie z równoczesnymi brakami w zakresie zrozumienia siebie i innych oraz niechęcią do nawiązywania bliskich więzi emocjonalnych. Kontakty interpersonalne tych osób służą głównie eksponowaniu siebie, realizowaniu własnych celów i dążeń, rywalizacji i manipulacji. W zetknięciu z przeciwnościami osoby o niskiej empatii reagują zniecierpliwieniem i przejawiają małą odporność na stres.

Natomiast osoby o wysokiej empatii charakteryzują się ogólnym ukierunkowaniem „ku ludziom”. Chętnie nawiązują bliskie kontakty, w których nie dążą wprost do eksponowania siebie, swoich spraw i interesów. Bliskość z innymi jest dla nich sprawą istotną, bowiem ułatwia im pokonywanie trudności. Zorientowane na współpracę i wzajemną wymianę nie dążą do konfrontacji i rywalizacji. Zdolne do wyrzeczeń i odrzucania zaspokajania swoich potrzeb. Zachowując poczucie własnej godności mogą pełnić drugoplanowe role społeczne. Są otwarte, ale nie narzucające się. Szanują indywidualność własną i innych.

Rezultaty prezentowanych w artykule badań są zbieżne z doniesieniami z literatury (Allport 1961; Hogen 1969; Feshbach 1969) wskazującymi na korelacje empatii z otwartością, intraceptywnością, zdolnością do wglądu, postawą prospołeczną i nieagresywnym sposobem bycia. Należy również zauważyć, że empirycznie wykazana struktura potrzeb i ich korelatów osobowościowych u jednostek o różnym poziomie empatii potwierdza trafność kwestionariusza Mehrabiana i Epsteina.

BIBLIOGRAFIA

- A l i g o o d M.: Testing Rogers's Theory of Accelerating Change: The Relationships Among Creativity, Actualization, and Empathy in Persons 18 to 92 Years of Age. „Western Journal of Nursing Research” 13:1991 s. 84-96.
- A l l p o r t G. W.: Pattern and Growth in Personality. New York 1961.
- B o r k e H.: The Development of Empathy in Chinese and American Children Between Three and Six Years of Age: a Cross-Culture Study. „Developmental Psychology” 7:1973 s. 102-108.
- C u r t i s J., B i l l i n g s l e a R., W i l s o n J. P.: Personality Correlates of Moral Reasoning and Attitudes Toward Authority. „Psychological Reports” 63:1988 s. 947-954.
- D a n i s h S. J., K a g a n N.: Measurement of Affective Sensitivity: Toward a Valid Measure of Interpersonal Perception. „Journal of Counseling Psychology” 18:1971 s. 51-54.
- D y m o n d R. F.: A Scale for the Measurement of Empathic Ability. „Journal of Consulting Psychology” 13:1949 s. 127-133.
- D y m o n d R. F.: Personality and Empathy. „Journal of Consulting Psychology” 14:1950 s. 343-350.
- E i s e n b e r g - B e r g N., M u s s e n D.: Empathy and Moral Development in Adolescence. „Developmental Psychology” 14:1978 s. 185-186.
- E l l i s o n Ch. G.: Are Religious People Nice People? „Social Forces” 71:1992 s. 411-430.
- F e s h b a c h N. D.: Empathy in Children: Some Theoretical and Empirical Considerations. „Counseling Psychologist” 5:1975 s. 25-30.
- F e s h b a c h N. D.: Sex Differences in Empathy and Social Behavior in Children. W: N. Eisenberg-Berg (ed.). The Development of Prosocial Behavior. New York 1982 s. 165-188.
- F e s h b a c h N. D., F e s h b a c h S.: The Relationship Between Empathy and Aggression in Two Age Groups. „Developmental Psychology” 1:1969 s. 102-107.
- G o l d s t e i n A. P., M i c h a e l s G. Y.: Empathy: Development, Training, and Consequences. Hillsdale 1985.
- G o u g h H. G., H e i l b r u n A. B.: The Adjective Check List. Manual. Palo Alto 1983.
- H a n s o n R., M u l l i s R.: Age and Gender Differences in Empathy and Moral Reasoning Among Adolescents. „Child Study Journal” 3:1985 s. 181-188.
- H o f f m a n M.: Sex Differences in Empathy and Related Behaviors. „Psychological Bulletin” 84:1977 s. 712-722.
- H o g a n R.: Development of an Empathy Scale. „Journal of Consulting and Clinical Psychology” 3:1969 s. 307-316.
- J u r o s A., O l e ś P.: Struktura czynnikowa i skupieniowa Testu Przymiotników ACL H. G. Gough i A. B. Heilbruna. Lublin 1990 (mps Zakład Psychometrii KUL).
- K a l l i o p u s k a M.: Relationship Between Moral Judgment and Empathy. „Psychological Reports” 62:1983 s. 575-578.
- K a l l i o p u s k a M.: Empathy and Birth Order. „Psychological Reports” 63:1984 s. 115-118.
- K a l l i o p u s k a M.: Creative Way of Living. „Psychological Reports” 70:1992 s. 11-14.
- K e e f e Th.: Empathy: The Critical Skill. „Social Work” 21:1976 s. 10-14.
- K e r r W.: The Empathy Test. Chicago 1947.
- K ł o s i e w i c z Z.: Spozrzeganie podobieństw „ja-inni ludzie” a empatia. Warszawa 1981 (mps Instytut Psychologii UW).
- K n o w s k a H.: O badaniu empatii. „Przegląd Psychologiczny” 29:1986 s. 417-430.

- M a c a r o v D.: Empathy: The Charismatic Chimera. „Journal of Education for Social Work” 14:1978 s. 86-92.
- M e a d G.: Mind, Self and Society. Chicago 1934.
- M e h r a b i a n A., E p s t e i n W. A.: A Measure of Emotional Empathy. „Journal of Personality” 40:1972 s. 523-543.
- R e m b o w s k i J.: Empatia. Warszawa 1989.
- R o e K.: Early Empathy Development in Children and the Subsequent Internalization of Moral Values. „Journal of Social Psychology” 39:1980 s. 147-148.
- R o g e r s C. R.: Empathic: An Unappreciated Way of Being. „The Counseling Psychologist” 5:1975 s. 2-10.
- S h e l t o n Ch. M., M c A d a m s D. P.: In Search of an Everyday Morality: The development of a Measure. „Adolescence” 25:1990 s. 923-943.
- S k a r ż y Ń s k a K.: Spostrzeganie ludzi. Warszawa 1981.
- S t o t l a n d E.: Empathy, Self-Esteem and Birth Order. „Journal of Abnormal and Social Psychology” 66:1963 s. 532-544.
- S t o t l a n d E.: Explonatory Investigations of Empathy. W: L. Berkowitz (ed.). Advances in experimental Social Psychology. New York 1969 s. 271-314.
- S t o t l a n d E., S h e r m a n S. E., S h o v e r K. G.: Empathy and Birth Order. Nebraska 1971.
- S t r a k e r G., J a c o b s o n R. S.: Aggression, Emotional Maladjustment, and Empathy in the Abused Child. „Developmental Psychology” 17:1981 s. 762-765.
- T i t c h e n e r E. B.: Textbook of Psychology. New York 1910.
- T r u a x C. B., C a r k h u f f R. R.: Toward Effective Counseling and Psychotherapy. Chicago 1967.
- W a r n e r M. S.: Empathy and Strategy in the Family System. „Person Centered Review” 4:1989 s. 324-343.
- W a t s o n D.: On the Role of Insight in the Study of Mankind. „Psychoanalytic Review” 2:1938 s. 358-371.
- W i l k i n s o n M.: How Do We Understand Empathy Systemically? „Journal of Family Therapy” 14:1992 s. 193-205.
- W i s p e L.: History of the Concept of Empathy. W: N. Eisenberg-Berg, T. Strayer (ed.). Empathy: Empathy Development. Cambridge 1986.

THE LEVEL OF EMPATHY AND SELF-IMAGE

S u m m a r y

The object of the researches discussed in the present paper is a relation between the level of empathy and self-image in adolescent girls.

The criterium of selecting experimental groups constituted the general findings of A. Mehrabian's and W.A. Epstein's Questionnaire of Empathy. Self-image was taken by means of H.G. Gough's and A.B. Heilbrun's ACL Test. The studies point that the differences among the

persons from the experimental groups were statistically significant in the following scales: Int, Nur, Exh, Aut, Suc, Aba, Def, Cps, Fem, and FC. The persons with low empathy are self-assured, have a decreased ability for insight and are unwilling to establish closer emotional ties. In contacts with others they tend to expose themselves, to compete and accomplish their own aims, even at the cost of others.

On the other hand the persons with high empathy easily establish closer contacts, are cooperation-oriented and mutual exchange; they do not tend to competition, are open in an unobtrusive manner; they respect their own and others' individuality. The structure of self-image point to their good functioning in the relationship with other people.

It is worth noting that thus empirically proved structure of needs and their personality correlates in individuals of different levels of empathy confirms the rightness of A. Mehrabian's and W.A. Epstein's questionnaire.

Translated by Jan Kłos